

ס י מ ן י ב

מלאכת לש - הלכה למעשה

א. קושי בדברי הרמ"א

לפי מה שהתבאר בדעת הרמ"א, יש לתמוה לכאורה על כך שהוא כותב (סוף סעיף טז) את דין השינוי, ואינו מציין שמדובר דוקא על בלילה רכה; שהרי השולחן ערוך כותב שם: "ויש אומרים, דהא דשרי לערב משקה בחרדל - דוקא שנתנו מבעוד יום, אבל בשבת אסור לתת משקה בחרדל או בשום הכתושים משום לש", עכ"ל. ודינו של השולחן ערוך מתייחס דוקא לבלילה עבה, שהרי בבלילה רכה אף אחד אינו אומר שצריך שגם במקרה כזה המשקה יינתן מבעוד יום. וכיון שמדובר דוקא על בלילה עבה, לא ברור מדוע הרמ"א אומר שאם נותן את האוכל תחילה ואחר כך את החומץ ומערבו באצבעו שרי, דלכאורה בבלילה עבה לא מועיל שינוי סדר נתינת החומרים. ואמנם, אם הרמ"א היה סבור כדעת ריב"ר - היה מקום לומר שמועיל, לפי מה שהתבאר בדברי המגיד משנה דלעיל; אבל הרי הרמ"א סבור כדעת רבי, וכנ"ל. ובאמת המ"א ביאר את הרמ"א כך שהוא מדבר על בלילה רכה, אלא שכאמור הדבר דחוק, משום שדבריו מוסבים על דברי השו"ע. והט"ז ביאר שמדובר בבלילה עבה, ואמנם הוא פותר את הבעיה הנ"ל, אבל אז קשה שאין זה מתאים לשיטת הרמ"א הכללית¹, וצ"ע.

השו"ע אינו דוחה את שיטת היש אומרים לאחר שמביא דעה בסתם

השולחן ערוך הביא (גם בסי' שכא וגם בסי' שכד) את דעת ריב"ר ואת הראשונים דאזלו בשיטתו כדעה סתמית, ולאחריה הביא את דעת רבי ואת הראשונים דאזלו בשיטתו בלשון "יש אומרים". הגאון יביע אומר שליט"א וכן המנוח"א ועוד הרבה אחרונים נוקטים בשיטתו באופן קבוע, שבמקרה כזה ההלכה היא באופן מוחלט כדעה הראשונה, ואין לחוש לדעה השניה. וגם בנידון דידן נקטו בפשיטות

1. ואמנם הט"ז רצה לומר שהרמ"א סובר כדעת ריב"ר, אבל קשה מאד לומר כן, וכמו שהתבאר.

שההלכה היא כדעה הראשונה ואין לחוש לדעה השניה. ואולם לכאורה נראה שהדבר אינו פשוט כלל ועיקר; דהנה, מצינו במחלוקת הגדולה בדין שישים ריבוא לעניין רשות הרבים, שכתב השו"ע (סי' שמה ס"ז) וז"ל: "איזהו רה", רחובות ושווקים הרחבים ט"ז אמה ואינם מקורים ואין להם חומה, ואפילו יש להם חומה - אם הם מפולשים משער לשער הוי רשות הרבים. ויש אומרים שכל שאין שישים רבוא עוברים בו בכל יום אינו רשות הרבים", עכ"ל. ומבואר שמביא את דעת המחמירים בסתם, ואת המקילים כ"ש אומרים". ואולם, בכמה מקומות רואים שהוא נוקט בפשיטות כדעת המקילים. ויעוין למשל כבר בבית יוסף (סי' שכה), שהביא את חידוש דינו של האור זרוע (ח"ב סי' נג), שאפשר לתת לגוי מותר החמץ בשבת שיוליכו לחוץ: "ונראה, לדידן דלית לן רשות הרבים דאורייתא - מותר ליתן להם אפילו ביד ואפילו ידוע שיוליך לחוץ" וכו', עכ"ל האור זרוע. והוסיף על כך הב"י: "נראה לכאורה, דאור זרוע בכל גוונא שרי לדידן ליתן לגוי על מנת להוציא וכו' אלמא דאפילו לדידן דלית לן רשות הרבים אסרו וכו' ועד כאן לא שרי לדידן דלית לן רשות הרבים דאורייתא אלא במקום מצוה וכו' אבל היכא דליכא מצוה ולא דרכי שלום, מודה אור זרוע דאפילו לדידן נמי אסור, דאע"ג דלית לן רשות הרבים מכל מקום איכא למיחש" וכו', עכ"ל. ופסק כדעה זו להדיא בשו"ע (שם ס"ב). וכן כתב בעניין היתר הנשים לצאת בכל תכשיטין (סי' שג ס"ח): "והשתא דלית לן רה"ר גמור, הוה ליה כל רה"ר שלנו כרמלית ודינו כחצר שאינה מעורבת ומותר".

מקרים רבים שבהם הוא מתחשב בדעת היש אומרים ולפעמים אף פוסק כמותם

ויתרה מזו מצינו, שיש מקומות שהשולחן ערוך מביא דעה מסוימת בסתם, ולאחר מכן מביא דעת יש אומרים, ואומר שיש לחוש לדעת היש אומרים לכתחילה. ויעוין למשל בהל' מליחה (יו"ד סי' סט ס"ב): "בשר שנמלח ושהה כדי מליחה, ונתנוהו אחר כך בכלי בלא הדחה ונתמלא מציר - מותר. ולפי זה, בשר שנפל לתוך ציר היוצא מהבשר אחר ששהה כדי מליחה - מותר, ויש מי שאוסר בזה ובזה ויש לחוש לו לכתחלה", עכ"ל. ויש פעמים שמביא שתי דעות בשם יש אומרים ומכריע כדעה השניה; יעוין למשל בהל' ציצית (או"ח סי' יא ס"י): "יש אומרים שבתוך רוחב הבגד אין לו שיעור, וי"א שדין רוחב הבגד כדין האורך, ונראין דבריהם", עכ"ל. וכן כתב שם (סט"ו): "י"א שאין לתת שום בגד בנקבי הטלית שמכניסים בה הציציות, ויש מתירין וכן נהגו", עכ"ל. וכן כתב בהל' ק"ש (או"ח סי' סו ס"ד): "כהן שהיה קורא ק"ש וקראוהו לקרות בתורה - יש מי שאומר

שמפסיק ויש מי שאומר שאינו מפסיק, והלכה כדבריו, עכ"ל. ויש פעמים שאומר שיש לחוש לכתחילה לדעה הראשונה; יעוין למשל בהל' מליחה שם (יר"ד סי' ע' ס"ה): "יש אומרים שבשר שנמלח אסור להשהותו במלחו לאחר פליטת כל צירו, דהיינו י"ב שעות, לפי שחוזר ובולע מלחלוּחית דם שעליו ושעל המלח. ויש מתירים להשהותו במלחו אפילו כמה ימים, ולכתחלה יש לחוש לדברי האוסרים ובדיעבד מותר". וכן כתב שם (ס"ו): "יש אוסרים ליתן בשר שלא נמלח כלל או שנמלח ופלט כל דמו עם בשר שנמלח קודם פליטתו דם, לפי שהבשר שלא נמלח או שנמלח ופלט כל דמו, חוזר ובולע ממה שחבירו פולט. ויש מתירים ע"י מליחה שימלחנו אחר כך כי אז יפליט כל דם שבלע, ויש מתירים בכל זה ולכתחלה יש לחוש לדברי האוסרים", עכ"ל. וכן בהל' עופות (יר"ד סי' פב ס"ה): "אם שאר מקומות שאין להם מסורת יכולים לאכלו על סמך מקום שיש להם מסורת - יש מי שאוסר ויש מי שמתיר, ויש לחוש לדברי האוסר", עכ"ל. ויש פעמים שאומר שבשעת הדחק אפשר לסמוך על הדעה הראשונה, כגון בהל' תפילין (אר"ח סי' לג ס"ה): "אם נפסקה הרצועה - יש מתירים לתפור מצד פנים, וי"א מה שמקיף ממנה הראש ובשל יד וכו' אין להם תקנה לא בקשירה ולא בתפירה. ובשעת הדחק יש לסמוך על המתירים כדי שלא יתבטל ממצות תפילין", עכ"ל. ורואים מכל הדוגמאות הללו שאין בכך כללים ברורים, והעולה מכולם שיש מקום חשוב לשתי הדעות וכדלקמן.

ביאור שיטת השולחן ערוך בעניין זה

ובאמת נראה, שאם השולחן ערוך היה סבור שההלכה היא כסתם באופן מוחלט², לא היה מובן לשם מה הוא מביא את דעת היש אומרים; והרי במקומות רבים מאד הוא מכריע במחלוקות ראשונים באופן נחרץ, מבלי להביא את הדעות האחרות³. ועל כרחק נראה שצריך לומר, שבכל המקרים הללו לא היה הדבר פשוט לו כמי להכריע, ולכן הוא מביא את שתי הדעות. לפעמים הוא רוצה שנחוש לדעה

2. וכמו שטוען הגאון יביע אומר שליט"א וכל קדושיו עמו.

3. והרמ"ע מפאנו (סי' צז) כתב שהשו"ע מזכיר את הדעה השניה רק: "כדי לחלוק כבוד לבעליה שגם הם גדולים ורבים". אולם לא מסתבר לומר כך. ואמנם מה שסיים שם: "ויש מקומות שפשט המנהג לאסור כמותם", נראה שהצדק עמו, וכדלקמן, אלא שאין זה מסביר את המקרים שבהם דעת היש אומרים היא לקולא.

אחת לכתחילה, וגם כשהוא כותב להדיא שההלכה היא כאחת הדעות, הוא אינו שולל לחלוטין את הדעה האחרת. וההכרעה היא מאולצת, כיון שצריך עכ"פ להכריע, וכמו במקרה הנ"ל של הפסק בק"ש של הכהן, שיש חומרא בכל דעה, ובסופו של דבר ההכרעה היא כדעת הרשב"א ולא כדעת המנהיג רק משום שהרשב"א הוא רב מובהק, וכפי שכתב בב"י שם. ולכן נראה שבצירוף גורם אחר או ספק אחר ההכרעה יכולה להשתנות. ונראה, שגם כאשר הוא מביא דעה אחת בסתם ודעה אחת בשם יש אומרים, ואין הוא אומר כיצד לנהוג למעשה, צריך לדעת שההכרעה אינה מוחלטת. וכאשר דעת הסתם היא לחומרא, ודאי שצריך להחמיר כמותה, אלא שבצירוף גורם נוסף אפשר יהיה להקל לפעמים כדעה השניה⁴. וכאשר דעת הסתם היא לקולא, נראה שאמנם אפשר להסתמך עליה, אבל "טוב לחוש" לדעה השניה⁵.

ויתרה מזו, הלא מבואר בהקדמתו לבית יוסף: "ואם בקצת ארצות נהגו איסור בקצת דברים, אע"פ שאנו נכריע בהפך - יחזיקו במנהגם, כי כבר קבלו עליהם דברי החכם האוסר ואסור להם לנהוג היתר, כדאיתא בפרק מקום שנהגו", עכ"ל. ומבואר מדבריו שאפילו כשהוא מכריע הכרעה ברורה, יש צורך לחוש לחומרא לדעה האחרת, אם זהו מנהג המקום. ואם כן יש צורך להודיע את הדעה השניה, כדי שבמקום מסוים שנוהגים בו אחרת, יוכלו לדעת אם יש בית אב למנהגם, ועליהם להמשיך ולנהוג בו. ולמשל, בנידון דידן שהוא סותם כדעת הרמב"ם וסיעתו לקולא כשיטת ריב"ז, כיון שבאשכנז נהגו להחמיר כדעת רבי

4. ולכן כשמדובר על גזירת חכמים משום תכשיטין ברה"ר (כההיא דסי' שג הנ"ל), אפשר כבר לצרף לקולא, וללמד זכות על הנשים. וכן כשמדובר על נתינה לגוי שיוציא, ומשום חשש שנראה כנותן על מנת להוציא (כההיא דסי' שכה הנ"ל), אפשר כבר לצרף לקולא, ולהתיר.

5. בניגוד להכרעות ברורות בהלכה, שאין צורך לחוש לדעה האחרת אפילו ממידת חסידות - במקרים כאלה יש בדבר מידת חסידות והנהגה טובה, אף שאין בכך גדר של חיוב לכתחילה. והיינו משום שבמקרים אלו אין זו הכרעה מוחלטת, ויש מקום לחשש לדעה האחרת. אמנם לא נראה שהוא סובר שצריך לחוש לכתחילה לדעת היש אומרים, וכמו שטוען כף החיים וכל קדושו עמו, כי רואים במקומות רבים בב"י שהוא אכן מכריע כדעה הראשונה להלכה, ולפעמים הוא נוקט בפשיטות כדעה שהוא מביאה בסתם. אם זוהי ההכרעה להלכה - אין מקום להכריח לחוש לדבר לכתחילה, ולא מסתבר שבכל המקומות הללו הוא חוזר בו מהכרעתו בבית יוסף, וגם לא היה מקום להתעלם לפעמים מכך שיש חיוב להחמיר לכתחילה (כשהוא מביא בסתמא דמילתא רק את דעת הסתם).

וכסיעת התרומה - עליהם לאחוז במנהגם ולהחמיר, ולכן הוא משמיע שקיימת דעה כזו ויש לה בית אב.

ולפי כל הנ"ל נראה, שלדעת השולחן ערוך יש מקום לחשוש לדעת המחמירים; אלא שאין צריך לעשות זאת מעיקר הדין, ואפילו אין צריך לחוש לדעתם לכתחילה, ובכל זאת מידת חסידות לחוש לדעתם. ובארצות אשכנז יש חיוב לנהוג כדעת המחמירים, כיון שנהגו שם להחמיר, וצריך לנהוג כמנהג המקום.

סתירה גדולה בהכרעת השמירת שבת כהלכתה

ויש להעיר על מה שכתב בשמירת שבת כהלכתה (פ"ח סעיף א'), שאין איסור לישה מן התורה ואף לא מדרבנן אם לא יתמלא התנאי שהביא בסק"ג: "שכתוצאה מן הלישה יהיו הגופים האלה מעורבים ומחוברים זה בזה לבליה אחת", וציין (הערה ד') למשנ"ב בסק"ג. המשנ"ב שם מביא את מחלוקת רבי וריב"ר, וכתב שרוב הפוסקים פסקו כדעת ריב"ר. וכל זה רק בדבר שהוא בר גיבול, אבל בדבר שאינו בר גיבול נחלקו הרמב"ם וסיעתו אם יש בכך איסור תורה או רק איסור דרבנן. זה כל מה שנאמר במשנ"ב שם. וראשית יש להעיר, שבכל מקרה הדברים אינם מתאימים למה שכותב הש"כ, כי כנראה שכוונתו להכריע כדעה שיש איסור רק בדבר שהוא בר גיבול. אבל אין זה נכון שאין בכך לא איסור תורה ולא איסור דרבנן, שהרי אפילו לדעת הרמב"ם יש בכך איסור דרבנן.⁶ ועכ"פ גם אם הש"כ מכריע כדעת ריב"ר וכשיטת הרמב"ם, והוא סובר שאין בכך אפילו איסור דרבנן - אין זה מתיישב עם מה שכתב להדיא (סעיף ה'): "יש משום איסור לישה גם אם לא יערב את שני הגופים כלל, אלא ישפוך אחד על חברו והם מתערבים ונדבקים מעצמם", וציין (הערה טז) שזה כדעת רבי, והביא שוב את המשנ"ב הנ"ל; ולכאורה הדברים סותרים להדיא.⁷ וגם מה שציין לבה"ל ד"ה אין,

6. לפחות לפי הבנת המשנ"ב שציין אליו, ובאמת דברי המשנ"ב צודקים ומוכרחים, שהרי רואים שהרמב"ם מצריך שינוי בדבר שאינו בר גיבול, ומוכח שאלמלא השינוי יש בכך איסור דרבנן, וכמו שכותב הרמב"ם להדיא בתחילת דבריו.

7. ועל כרחנו לא ניתן לפסוק בעניין דבר שאינו בר גיבול שאין בו גיבול, וכדעת הרמב"ם וסיעתו, ובענין נתינת מים שזהו גיבול, כדעת רבי. שכן יש תלות בין הדברים, ולדעת רבי שנתנית מים זהו גיבול, יש איסור לתת מים לקמח קלי, ועל כרחך שזה משום שיש בדבר גיבול, לפחות

אינו מהווה מקור לכך, דשם הבה"ל אמנם דן בדברי רבי, אבל לא הכריע כמותו, ואדרבה, מבואר שם (סק"ב ושעה"צ סקע"ח) שהוא פוסק כריבר"י.

ב. הגדרת דבר בר גיבול ואינו בר גיבול

לגבי ההגדרה של בר גיבול, טען המנוחת אהבה (ח"ב פ"ט הערה 18) שיש בדבר מחלוקת. בפירוש הקדמון ממצרים על הרמב"ם (פ"ח הט"ז) כתוב: "כל דבר שיתגבל ולא יתפרד - חייב על גיבולו משום לש, ואם אינו מתגבל היטב אלא מתפרד כגון אפר וחול גס - אינו חייב עליו", עכ"ל. וטען שמדברי כמה אחרונים רואים "שגם דבר שמתגבל ואינו מתפרד מיד, אם אינו מתגבל יפה וניכר שמורכב מכמה חלקים, וכשאוחזים אותו מתפרד לאחר זמן מועט - נחשב שאינו בר גיבול", עכ"ל. אולם נראה, שהעובדה שרואים שהדבר מורכב מכמה חלקים אינה מבטלת ממנו שם גיבול כלל. גם כשמגבלים עפר יכול להיות מצב שייראו סוגים שונים של חלקי האדמה וכו', וכן כשמגבל תבן ועפר לטיט אפשר להבחין בין התבן והעפר. והעיקר הוא רק עניין החיבור שנוצר משני המרכיבים: אם בסופו של דבר שני המרכיבים נשארים נפרדים ורק שוכנים זה ליד זה - אין זה נחשב שהתערובת היא בת גיבול. ואפילו כאשר הם נעשים מקשה אחת, אבל הדבר עשוי להתפורר בכל רגע, ובאחיזה מועטת המרכיבים נפרדים, אין הדבר נחשב בר גיבול. אמנם אם הם נעשים מקשה אחת, ומקשה זו מתקיימת גם כשאוחזים בחלק ממנה - נחשב הדבר כבר גיבול.

ג. ההשלכות של ההגדרות הנ"ל לעניין סלט

ובנידון של סלט שיש בו חתיכות גדולות קצת (לאפוקי סלט שהמרכיבים שבו נחתכו דק דק), כתב הט"ז (סוסי"ב) והמשנ"ב בשמו (סקס"ח) שלא שייך בו גיבול כלל, ואין צורך להקפיד בו בשום דבר מדיני הלישה. וכלשון הט"ז שם: "ובירק הנקרא שלאטי"ן אין לדקדק בכל זה, כי אינו נכנס בכלל זה כיון שאין חותכין אותו דק דק כנ"ל בדברים אלו". והמג"א (סקכ"ג) כתב: "וגם בתרומת הדשן כתב דהו"ה שלטי"ן ושאר מיני טיבול אסור, ואפילו נתן מעט משקה מע"ש לא מהני

ברמה של איסור דרבנן. וגם מהיכא תיתי לחדש פיצול כזה, וברור שהמשנ"ב אינו יכול להוות מקור לכך.

מיד, דלא חשיב כמגבל על ידי כך וכ"כ רי"ו, עכ"ל. ולפי דרכנו למדנו מדברי המג"א, שמה שכתב תרומת הדשן בכל תשובתו בעניין השלטי"ן - הוא הוא השלטי"ן שמובא אחר כך באחרונים (וכידוע שבגרמנית עתיקה הש' והט' מתחלפות). ויוצא אפוא, שלדעת תרוה"ד חל דין גיבול בסלט, אע"פ שבדרך כלל החתיכות אינן נעשות מקשה אחת. ובסתמא דמילתא החתיכות בסלט זה אינן דקות מאד, כיון שהיה תרוה"ד יכול להציע פתרון פשוט לבעיית הלישה, שיעשו חתיכות קצת גדולות, ומסתבר אפוא שאין מקום לחלק בין חתיכות קטנות ובין חתיכות גדולות קצת. והמג"א הביא קודם לכן את דברי הב"ח, שחלק על הרש"ל שטען שלש הוא דוקא "שמדבקין אותו כעין כדור", וכתב על כך: "ולא נראה כלל להקל". וכך כתב שם גם הט"ז עצמו.

ובאמת נראה, שגם בסברה אין מקום לחלק כלל בין חתיכות גדולות קצת ובין חתיכות דקות דקות; שהרי עצם העובדה שמתחדש דין גיבול בדבר שאינו בר גיבול, פירושה שאין אנו מנסים להגיע למציאות שבה הדברים נעשים מקשה אחת, והחתיכות אינן ניכרות וכו'. ומבחינה מהותית אין שום הבדל בין תערובת של מים וחול הגס ובין תערובת של שמן ומלפפונים, דבשני המקרים לא נוצר גיבול כדבעי, וכנ"ל. וגם נראה שקשה לומר כן, כיון שלא הוזכר גדר כזה בראשונים בשום מקום (בעניין לישה; ולאפוקי טוחן שהוזכר גדר כזה אצל חלק מהראשונים). ואדרבה, מהמקרה של מורסן נראה בפשטות שאין צורך שהחתיכות תהיינה כל כך קטנות, דזו הגדרת מורסן שכתב הרמב"ם בפי"ה מ"ש (פ"ז מ"ד): "וסובן - פסולת שלהן, ומורסן - הפסולת גסה היוצאת בתחילת הניפוי", עכ"ל, ובמס' תרומות (פ"א מ"ה): "ומורסן - היא הפסולת הגסה הצפה על הסובין, וסובין - הפסולת", עכ"ל. וברא"ש שם ביאר שמדובר על הפסולת שלאחר הטחינה. ומבואר, שלאחר הטחינה נוצרת תערובת של פסולת וקמח. בתחילת הניפוי יוצאת הפסולת הגסה והיא המורסן, ולאחר ניפוי נוסף יוצא הסובין שהוא פסולת פחות גסה מהמורסן, ומורסן זה גודלו בערך כסנטימטר וחצי. לכן נראה שאין מקום להקל בכך ולחלק בין סוגי החתיכות, וכמו שטען המג"א (וכפי שהבין את דבריו המשנ"ב (שעה"צ סקפ"ג), ודלא כמו שהעלה בהמשך דבריו שאולי המג"א התכוון לאסור רק דק דק, דהוא אינו מחלק, ואדרבה, כל עניינו שם לומר שאין מקום לחלק).

דברי האחרונים בסלט שנחתך לחתיכות דקות

ובנידון של סלט שנחתך דק דק, תמה הט"ז (שם) כיצד מתירים לעשות אותו בשבת בלי שום שינוי, הלא גם הרמ"א מצריך שינוי (דאפילו לשיטתו שהרמ"א אזיל בעיקרון כשיטת ריבר"י, בכל זאת יש צורך בשינוי, כיון שהבלילה היא בלילה עבה). וכתב וז"ל: "ונראה דכאן לא החמירו כמו בקר"ן, כיון דאי אפשר לעשות זה בערב שבת, דיתקלקל טעמו של צנון, ע"כ לא הצריכו שינוי, כיון דעיקר עשייתו בשבת שבקוהו אעיקר הלכתא, דקי"ל כריבר"י. וא"כ צריך עכ"פ שלא יערבנו בכח או ע"י הכלי כמ"ש, ומן המובחר שישים תחילה החומץ בכל"י, עכ"ל. ואמנם, לשיטתו שהעיקר להלכה הוא כדעת ריבר"י - מובן שאפשר להתיר לעשות כך, ואף שאין זו שעת הדחק, ולא יקרה שום נזק ומכשול אם יאכל את המלפפונים בשמן שיינתן בערב שבת. אבל כאמור לעיל, שיטת הרמ"א היא שההלכה היא כרבי. וגם החיי אדם (כלל יט אות א') כתב שצריך להחמיר כדעת התרומה והרמ"א, דכיון שהמחלוקת היא בדאורייתא קי"ל לחומרא. ולכן בנידון של מורסן אסור לתת מים לתוך המורסן, ורק בשעת הדחק הוא מתיר על ידי גוי, שהגוי יתן את המים בשבת ויגבל על ידי שינוי. והמשנ"ב (שם סק"א) העתיק אותו להלכה⁸, והוא עצמו מציין שם שנוהגין להחמיר בנידון של שום וחרדל כשיטת התרומה. ואם כן לכאורה לא מובן כיצד הוא מתיר בנידון של סלט להקל כל כך, בלי שעת הדחק, ובלי אמירה לגוי⁹, וצ"ע.

ד. חידושי דינים של הבה"ל בגלל קושייתו על ההיתר של מעט מעט

והנה, בבה"ל (סי' שכא ס"ד ד"ה שמא יבוא) הקשה, כיצד יתכן שהתירו בקמח קלי שינוי במעט מעט, ובפרט לפי השיטה הסוברת שגם בדבר שאינו בר גיבול חל חיוב דאורייתא (ואדרבה, הוא יותר חמור, שבנתינת המים זהו גיבולו); והרי בכל מלאכות שבת, לא מועיל שהוא עושה מעט מעט כדי להיפטר מאיסור דאורייתא, ואם יתפור שתי תפירות בבגד גדול, ודאי שיתחייב. לכן גם אם נאמר שהוא עושה

8. והחזון איש (סי' נח סק"ו ד"ה נראה) עוד מרחיק לכת יותר, ומתיר בישראל כשאין גוי. ויתכן שהבין שהרמ"א אינו פוסק כרבי וכהתרומה וסיעתו, ודבר זה קשה וכנ"ל; ושמא אין הוא כ"ף נפשיה להרמ"א.

9. וליכא למימר שכיון שמדובר על מאכל אדם, לכן הוא מיקל יותר, שהרי דבריו שם (סי' שכד) מוסבים גם על מאכל אדם.

פחות מהשיעור של גרוגרת - סוף סוף הוא עושה פחות מהשיעור, שנאסר מהתורה כדין כל חצי שיעור¹⁰. ותירץ הבה"ל שני תירוצים: האחד, שאין חיוב לש כאשר הדבר כבר התבשל וראוי למאכל מצד עצמו, דבמקרה כזה אין כאן אלא "תיקון אוכל בעלמא דדרך אכילתו בכך, והוא חשיב כמו רוטב שנותנין בתבשיל". והשני, שגדר זה של מעט מעט היינו שנעשה בעת האכילה ממש ומשום דרך אכילה בכך¹¹. אמנם לקמן יתבאר שקשה מאד לומר שיש גדר כזה בלש, שהמלאכה הותרה כשהדבר כבר מבושל; דלא מצינו דבר כזה בשום מקום, ומהדוגמאות שהובאו נראה בעליל שמלאכת לש מתקיימת גם בדברים שראויים לאכילה כפי שהם. וגם לא נראה שקמח קלי ראוי לאכילה כמות שהוא, בלי הטיבול שמכניס בתוכו. וגם תירוצו השני קשה מאד, דלא נזכר תנאי כזה שיהיה הדבר בשעת אכילה ממש, ואין זה במשמעות הלשון כלל. וגם אין הדבר מתקשר למה שאומרת הגמרא (וראשונים רבים חוזרים על כך בעצמם), שדין זה של מעט מעט הוא היתר מצד שינוי, ואין כאן היתר מצד "דרך אכילה". ואדרבה, נראה בדברי הרמב"ן שהגדיר את השינוי של על יד על יד באופן כזה שהוא עושה פחות מכדרך אכילתו הרגילה.

יישוב קושייתו ודחיית חידושו בגדרי לש

אמנם נראה שיש ליישב את קושיית הבה"ל והנשמ"א בפשיטות. כאשר הוא תופר שתי תפירות בבגד שלם, או כשבא לארוג שני חוטין במטרה לארוג בגד שלם, או כשבא לכתוב שתי אותיות במטרה לכתוב ספר שלם - הוא עושה בפעולותיו הראשונות את אותה פעולה שהוא אמור לעשות גם בהמשך. לכן אין שום מקום לפטור אותו, וודאי שלא להתיר לו לעשות את הפעולה הזו, רק על סמך העובדה שיש לו תכנית להמשיך את פעולותיו עוד ועוד. וברור שאין כאן שום היתר של שינוי. אבל בנידון דידן, ברור שפעולת הלישה שנעשית בכמות גדולה, היא שונה כבר מהרגע הראשון מפעולת לישה שנעשית בכמות קטנה: במקום לבחוש בתרווד בחישות גדולות בכלי גדול, הוא בוחש בחישה קטנה בכף קטנה בכלי קטן. זו פעולה אחרת, ולכן היא נחשבת כשינוי. ואין כאן כלל היתר

10. וכן התקשה בדבר בנשמת אדם שם (הל' שבת כלל יט סק"א).

11. ומעין סברת הרמב"ן בענין בורר, שהותר אפילו פסולת מאוכל בזמן האכילה ממש.

מצד חצי שיעור וכדומה, וגם אין כאן היתר מצד שהוא תיכנן לעשות עוד ועוד פעולות, אלא זהו היתר מצד שהפעולה עצמה לא נעשית כפי שהיא נעשית באופן רגיל. והרי זה דומה למעביר פחות פחות מד' אמות, שהפעולה מצד עצמה משתנית, שהותרה במקרים שונים, וודאי שאין בה איסור דאורייתא, ולא שייך בכך דין של חצי שיעור. לכן אין צורך להגיע לחידוש המפליג שכאשר הדבר מבושל לא שייכת בו לישה, או שמדובר דוקא על פעולה שהוא עושה אותה לאלתר.

וביותר יש לתמוה על השש"כ (פ"ח אות יט), שהתיר בפשיטות ללוש דבר שכבר התבשל, על סמך תירוצו הראשון של הבה"ל. לכאורה לא היה לו לסמוך סמיכה בכל כוחו על תירוץ זה, אחר שהבה"ל מעלה גם תירוץ נוסף¹². ומכל מקום כאמור לעיל, אין מקום להתיר במקרה כזה, ובדבר שהוא בר גיבול יש בכך איסור דאורייתא לכולי עלמא.

ה. תשובת הרמב"ם והמסקנה שהסיק ממנה החזון איש

והרמב"ם בתשובה (מהד' בלאו סי' שה) נשאל: "קדרה של דיסא שמשתיין אותה על גבי כירה בשבת, למחר כשמורידים את הקדרה מעל הכירה - מכניסין בה עץ הפרור ומגיסין בה הרבה, ומערבין אותה ומכין אותה בעץ הפרור עם צדדי הקדרה או בתוך הקערה, עד שמתערב הבשר והריפות והמים ותסמך ותעשה כולם גוף אחד. ופעמים מסירין מים מעל פניה ואחר כך מערבין אותה, ופעמים מוסיפין לה מים חמים לפי מה שהיא צריכה. כל אלו המעשים אסור או מותר?". ועל כך ענה הרמב"ם: "תשובה, ודאי שכל זה מותר הוא, שהרי בפירוש תנינא (עדות פ"ב מ"ו): השום והבוסר והמלילות שרסקן מבעוד יום, רבי ישמעאל אומר: יגמור משתחשך, רבי עקיבא אומר: לא יגמור. ואוקימנא (שבת יט ע"ב) דבמחוסרין שחיקה פליגי, ואיפסיקא הלכה למעשה (שם, הל' שבת פכ"א ה"ג) כרבי ישמעאל. וקל וחומר הדברים: אם מלילות שהם מחוסרים שחיקה - מותר לגמור שחיקתן בשבת, הריפות שכבר נשחקו ונתבשלו כל צרכן ואינן מחוסרין אלא עירוב בלבד, לא כל שכן. ואין לנו איסור בזה העניין אלא מחוסר דיכה בלבד, כמו שנתברר שם בצריך דיכה כולי עלמא לא פליגי דאסיר, ואין הריפות מחוסרין דיכה, שכבר דכו אותן

12. ויעוין שם בדבריו (הערה סז) שצ"ן גם להחזון איש דלקמן, וכפי שיבואר אין לסמוך גם על כך.

במדוכה כל צרכן ונתבשלו כל צרכן, ואינן מחוסרין אלא מעט שחיקה ועירוב. ונתנית מים חמין לתוך הקדרה מותר. לפיכך מותר לעשות כל אלו המעשים אחר שמורידין הקדרה מעל הכירה, שאין כאן אלא שחיקה וכתיתה בלבד. משה ב"ר מימון זצ"ל, עכ"ל. ולכאורה מבואר מדבריו שאין איסור לש, משום שהדבר כבר נשחק והתבשל כל צרכו. ומכך הסיק החזו"א (סי' נח סק"ט ד"ה סימן): "ונראה דכשם שבישולו מפקיעתו ממלאכת טחינה, כיון שטחינתו נוחה ואין שם מלאכה עלה - כמו כן לאו שם לישה עלה. ומיהו, אם הריפות יבישות - אפשר דאסור ליתן עליהן משקה ולערבם. ומיהו אם יש מקצת משקה מערב שבת נראה דמותר להוסיף בשבת", עכ"ל. ומדבריו אלה הסיק השש"כ הנ"ל בצדק שאין איסור לישה בדבר שכבר התבשל.

קשיים רבים בחידושו של החזו"א איש

אולם נראה שאין ללמוד חידוש כזה מדברי הרמב"ם. ראשית, אם הנידון של השאלה היה לעניין לישה - מה ההוכחה מהנידון של שום שריסקו וכו'? הלא התם ההיתר הוא מצד מפרק¹³ ולא מצד לש, ולא נידונה שם כלל השאלה אם מותר לערב את השום שריסקו עם דברים אחרים, כפי הנידון בשאלה. גם הקל וחומר שעושה הרמב"ם הוא קל וחומר פריכא, דשאני התם שהוא אינו מחוסר עירוב, תאמר בנידון דהשאלה שהוא מחוסר עירוב (ויש לחוש ללישה). שנית, מדוע אומר הרמב"ם שאין לנו איסור בזה העניין אלא מחוסר דיכה בלבד, הלא יכול להיות לנו איסור גם במחוסר לישה. שלישית, מדוע הרמב"ם אינו מזכיר שגם במחוסר בישול יש איסור, שהרי לפי החזו"א איש עיקר ההיתר תלוי דוקא בעובדה שהדבר התבשל קודם לכן. ומדוע הוא אומר שאין הריפות מחוסרין דיכה וכו', והלא לא זו עיקר הבעיה, והעיקר הוא שהם גם אינם מחוסרים לישה, מאחר שהם מרוככים (ובאמת זה קושי בפני עצמו על שיטת החזו"א איש: מהיכא תיתי לומר שהעובדה שהם מרוככים תמנע מהדבר איסור לישה; וכי איסור הלישה תלוי בשאלה אם הם מרוככים, וכי הלישה באה לרכך? והלא כל עניינה לגבל את החומרים, ומאי איכפת לן אם הם מרוככים אם לאו, וצע"ג). רביעית, מדוע

13. כך מתבאר ברמב"ם (פכ"א ה"ג) שמביא את ההלכה בתוך כל הל' מפרק, והיינו משום שמוציא מהשום והבוטר את המשקה שבהן, וכמו שמפרש רש"י שם. ועכ"פ גם טוחן אין בכך, אחרי שהדבר כבר נחשב טחון, ואין כאן אלא טחינה נוספת, והוי טוחן אחר טוחן.

הרמב"ם מסיים: "שאיין כאן אלא שחיקה וכתיתה בלבד", ומה עם פעולת העירוב שיש בה בעיית לישה? וכל זה קשה על החזון איש, בנוסף לכל הקושיות שכבר הובאו לעיל על חידוש זה שתולה את חיוב הלישה בכך שהדבר אינו מבושל או שאינו ראוי לאכילה, וצ"ע.

ביאור תשובת הרמב"ם

אמנם נראה שהרמב"ם אינו מתכוון כלל לדון מצד לישה. והיינו משום שהיה פשוט לו שלישה אינה שייכת מעיקרה, וגם השואל לא שאל מצד לישה; דברור שבכל תבשיל שיש בו הרבה מים, כמו שבדרך כלל נוהגים לבשל בשר בקדירה - לא שייכת לישה כלל, ולישה שייכת רק כשיש בלילה לפנינו. גדר הבלילה הוא שהמרכיב העיקרי הוא הדבר שמתגבל במים, והמים או המשקין האחרים אינם באים אלא ליצור מוצקות לתערובת, או לתת טעם בתערובת, אבל אין הם המרכיב העיקרי, ואין לפנינו מים שבתוכם מאכל, אלא מאכל שבתוכו מים. וההבדל בין בלילה רכה לבלילה עבה הוא בכך, שבבלילה עבה - המים רק מאפשרים את הגיבול, אבל לאחר פעולת הגיבול והייבוש אין להם היכר כמעט כלל, ואילו בבלילה רכה - המים ניכרים יותר, והתערובת רכה יותר. אבל בשני המקרים ברור שהמים אינם המרכיב העיקרי¹⁴, דאם לא כן - כל מגיס בקדירה היה צריך להיחשב לש, והיה צריך תמיד לאוסרו אפילו כשהכלי אינו על האש. לכן היה פשוט לשואל ולרמב"ם שאין לדון בעניין מצד לש.

אמנם, השואל שאל מצד שתי מלאכות שהיה מקום לאסור בגללן: מפרק¹⁵ ומבשל. המציאות שמגיסין בה הרבה ומכין בעץ הפרור, גורמת לכך שהוא מפרק את חתיכות הבשר ואת עיסת הדייסה, מלבד העובדה שעצם ההגסה בכלי רותח עשויה להיות בעייתית מצד מבשל. התיאור שכל הנמצא בסיר מתערבב, רק מלמד על כך שהפירוק הזה הוא משמעותי ביותר, עד כדי כך שכבר לא נשאר מהחתיכות או מהדייסא שום גוש עצמי, אלא הכל נשחק היטב ונעשה תערובת אחת. לכן הרמב"ם מדגיש שאין בכך איסור, מצד שכל הדברים כבר נידוכו מבעוד יום, ותוספת השחיקה והעירוב אינה מחילה חיוב של מפרק (או טוחן). ולכן הוא גם

14. והחזון איש עצמו כבר אמר מעין זה, שלכן לא שייך לישה ב"מים עכורים".

15. יתכן שהשואל עצמו סבר שזה טוחן, אבל אין הדבר משנה לענייננו.

מזכיר את עניין הבישול, כיון שהוא רוצה לומר שאין לחשוש להגסה, כיון שהתבשיל כבר מבושל כל צרכו, ולאחר הורדת הקדירה מעל הכירה אין לחשוש לשום דבר, כולל נתינת המים החמין. ובכך מתיישבות כל השאלות הנ"ל, דמצד השאלה היה צריך להתמודד רק עם מפרק (שזה עניינה של השחיקה לשיטת הרמב"ם) ועם מבשל. ולכן ברור שהלימוד שלו מהדין של שום ובוסר שריסקן הוא לימוד מעליא; דכיון דאתינן עליה רק מחמת מפרק, ובוזה רואים שהתירו אפילו פירוק גמור, כיון שכבר התחיל בו מבעוד יום - אם כן קל וחומר לדבר שאינו צריך פירוק ממש, אלא רק עירוב (שהעירוב אמנם מפרק את הדבר, אבל באופן קלוש הרבה יותר).

לפי המבואר אין מקום לחידוש דינו של החזון איש

ועכ"פ יוצא מכאן, שאין מקום לחידוש זה שכאשר דבר התבשל, כבר לא שייכת בו מלאכת לש. ועל כרחנו צריך לומר כך, כי אם קמח קלי נחשב כמבושל, ובאופן עקרוני לא שייכת בו לישה - לא היתה כבר אפשרות לתלות את המחלוקת בעניין גיבולו במחלוקת ריבר"י ורבי, והיה אפשר לומר שגם רבי מודה שבמקרה זה אפשר לגבל. והעובדה שהגמרא מבינה בפשטות שאין מקום לחלק בין המחלוקת לעניין קמח ובין המחלוקת בעניין קמח קלי, מלמדת שאין מקום לחלק בין דבר שהתבשל ובין דבר שעדיין לא התבשל.

לפי המבואר אין מקום גם לחידוש הפרי מגדים

והפרי מגדים (סי' שכא מ"ז סק"ב) כתב, שהיתר זה של מעט מעט היינו לאותה סעודה. ולפי מה שהתבאר, אין מקום לקבל חידוש דין זה; דלא מצינו גדר ותנאי כזה באף אחד מהראשונים, וגם בגמרא לא מצינו דבר כזה, ואדרבה, רואים שעיקר ההיתר הוא מצד שינוי. ובדברי הרמב"ן מוכח, שאם יש רגילות להכין כמות כזו - יש הכרח לעשות פחות מכך, והכנה לסעודה מסוימת שעומד לאוכלה, היא בדיוק הדרך הרגילה שצריך לשנות ממנה. ולכן פשוט שאין להתיר להכין באופן רגיל ובלי שינוי, אף כשמכין רק את צרכי הסעודה הסמוכה.

1. חידוש דינו של השש"כ בעניין סלט ביצים

ובשש"כ (פ"ח סעיף כג) כתב: "הבא להכין בשבת ביצה קצוצה (תבשיל עשוי מביצים ובצללים קצוצים) כיצד יעשה וכו'?" - ונוהגים להוסיף לתערובת זו שמן,

ואין חוששין, ומערבבים בלי השינויים המוזכרים לעיל בסעיף ט' (שינוי הסדר ואופן הבחישה), עכ"ל. ובהערה (פא) יישב את מנהג העולם בשלושה טעמים: האחד, דכל לצורך אותה סעודה קרי מעט מעט ושרי אף בלי שינוי, וכדברי הפמ"ג הנ"ל. השני הוא יסוד שהביא בשם האשל אברהם ד"כל שאינו מפורר הביצה כקמח לא שייך איסור לישיה". והשלישי, בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל, דכיון שרוצים רק לערבב ומקפידים שלא יתהוו ממש גוש אחד, אין זה חשיב מה"ת כבלילה עבה. וצירף לכך גם את השיקול שהביצה מבושלת.

דחיית דבריו

ולפי מה שהתבאר אין מקום להקל מאף אחד מהטעמים הנ"ל. הטעם הראשון כבר נדחה וכדלעיל. הטעם השני הוא חידוש תמוה מאד, דמהיכא תיתי לומר כן; והרי מורסן או שומים שנשחקים אינם כקמח כלל, ולא הוזכר גדר כזה כלל. והטעם השלישי תמוה גם כן, שהרי בכל דבר שאינו בר גיבול הוא יודע שהדבר לא יתהווה ויהיה "ממש גוש אחד". וזה גופא החידוש בדבר שאינו בר גיבול, שאע"פ שהדבר לא יהיה גוש אחד, יש בו דין גיבול לפחות מדרבנן, והשש"כ ציטט בעצמו את מה שהובא לעיל בשם הב"ח והמג"א והמשנ"ב, שאין להקל בכך מאומד הדעת. והשיקול של דבר שכבר התבשל, נדחה גם הוא וכדלעיל. אשר על כן, אין מקום להקל בדבר מאף אחד מהטעמים הנ"ל.

הלכה למעשה

אמנם להלכה נראה, שצריך לעשות שינוי של שתי וערב, ובכך אפשר להתיר את כל הבלילות של דברים שאינם בני גיבול. ועירוב זה של שתי וערב יכול להיעשות לא רק פעם אחת אלא אפשר לעשותו מספר רב של פעמים. והסיבה שיש להתיר את הדבר, היא שברמה של הדאורייתא יש בדבר ספק ספיקא: ספק אולי אין דין גיבול בדבר שאינו בר גיבול, וכדעת הרמב"ם וסיעתו, ואף אם תמצא לומר שיש גיבול בדבר שאינו בר גיבול - אולי כאשר הוא עושה את השינוי הזה, השינוי מועיל (ואע"פ שהכנסת המשקין היתה בלי שינוי), וכשיטת ריבר"י אליבא דרב יוסף ורבה. ואף שמצינו שריבר"י התיר בשינוי של מעט מעט, אין שום סברה לומר שברמה של הדאורייתא יש נפ"מ בין שתי וערב ובין מעט מעט (מה גם שיתכן בהחלט, שגם מדרבנן מועיל שינוי של שתי וערב, וכדלקמן). ובעניין הכנסת המשקין, גם כן יש להתיר מהספק ספיקא הנ"ל. וברמה של הדרבנן יש כאן

ספק פשוט: אולי ההלכה כהרמב"ם וסיעתו שבכל דבר שאינו בר גיבול מועיל שינוי. ואף שיש ספק ספיקא להחמיר, דאולי עירוב כזה אינו מועיל, נראה אליבא דאמת שהדבר אכן מועיל. ומלבד זאת בספק ספיקא להחמיר בדרבנן אפשר להקל, וכמו שהתבאר במקום אחר, ואכמ"ל. ומצד מנהג שנוהגים ישראל, הרי שבגלל דברי השש"כ והמנוח"א, בפועל לא נוהגים להחמיר בכך. ואף שטעמם אינו נראה וכנ"ל, מכל מקום בפועל אין כאן מנהג, ומצד עצם הדין אליבא דאמת יש להקל ומהטעמים הנ"ל. והסיבה שאפשר להקל ולעשות כמה פעמים עירוב של שתי וערב, היא שיש בכך ספיקא דרבנן, ואפשר להקל בו.

ועוד נראה, שלפי השיטות המסתפקות בשתי וערב אפילו כשהוא נעשה פעמים רבות, יוצא שאין צורך בויתור על איכות העירוב, וכל המתבקש הוא רק שינוי בצורת הפעולה כדי שיהיה היכר, וכדי שלא יהיה כדרך המלאכה. ואם כן נראה פשוט, שאם ישנה ויתן את החומרים כלאחר יד או בצורת שינוי דומה לזו, יועיל הדבר כמו שינוי של סדר נתינת החומרים. ואשר על כן, לרווחא דמילתא יש להשתדל להכניס את המשקין בשינוי כזה, או בשינוי של סדר נתינת החומרים, ואז יועיל הדבר גם לשיטות המחמירות בעניין זה.

מקרים נוספים שבהם מתקיים איסור לישה מדאורייתא

ובעניין טחינה גולמית, כתב במנוחת אהבה (ח"ב פ"ט ס"ז) שאפשר להכינה, מפני שהיא נילושה כבר בבית החרושת. ושם (סעיף טז) תלה את היתר הכנת חומוס עם טחינה במחלוקת אם יש איסור בדבר שאין בו גיבול. ואולם נראה שיש בשני המקרים איסור תורה, ואין צד להקל בשני המקרים. במקרה הראשון, הלישה הראשונה שונה במהותה מהלישה השנייה, ואין דרך בני אדם לאכול טחינה גולמית, ולכן הלישה האחרונה היא זו שמכשירתה לאכילה (ויתכן שאף אם היתה הטחינה הגולמית ראויה לאכילה - בכל זאת היה בכך איסור תורה, כיון שהלישה החדשה משנה מהותית את טעמה, וכמו לישה חדשה של חרדל). ומה שכתב החזון איש שאין לישה אחר לישה, הדבר נכון רק כשאינו מוסיף מהות חדשה על הלישה, ומעין מה שמבואר בירושלמי שיש חיוב לש בקיטוף ועריכה, אף שקדמה לכך לישה. ובמקרה של חומוס וטחינה, נראה שזוהי תערובת שנחשבת מגובלת היטב, ואע"פ שלאחר זמן רב יתכן שאחד מהמרכיבים ישקע ויפרד מחברו, אין זה משנה; דבזמן ארוך וחשוב, ובעיקר שזוהו הזמן שנדרש לאכילה, התערובת מגובלת היטב ונראית כמין אחד לגמרי. לכן לא נכנסים בכך למחלוקת בדבר שאינו בר גיבול, ונראה שלכולי עלמא יש בכך איסור תורה.

ועוד נראה לומר, שבעירוב ריבה עם גבינה יש איסור תורה, ואין מקום להקל בזה. והמנוחת אהבה (שם הערה 64) השווה את הדבר לנתינת מים לקמח קלי, ותימה, דהתם הדבר אינו בר גיבול, ושאני הכא שזהו גיבול מעליא, ובזה לא מצינו מי שחולק שיש בדבר איסור תורה. ומה שרצה לטעון (הערה 65) שלישה שייכת רק בדבר יבש, אבל דבר שהוא כבר לח מצד עצמו, לא שייך בו איסור לש - זה תימה, שהרי חרדל הוא לח מצד עצמו, ובכל זאת מבואר ששייכת בו לישא. וגם לא מובן מה הסברה לחלק ביניהם, שהרי סוף סוף הוא מגבל את שני החלקים ועושה מהם עיסה אחת. ועצם ההרטבה והלחלוח של אחד המרכיבים הם זניחים לחלוטין ביחס למהות הלישה. ואם כן, העובדה שאחד המרכיבים הוא יבש או לח אינה אמורה להעלות או להוריד.